

Fra Brønshøj til Bornholm

Pelle Erobreren er blevet en kraftfuld og stor film

Det var sandelig på tide. 81 år efter bogens udgivelse kommer nu en filmatisering af et af dansk litteraturs hovedværker. Dreyer, Widerberg og Polanski har alle haft planer om det, men Bille August har gjort det: *Pelle Erobreren* er blevet til film.

Bille Augusts hidtidige produktion lovede på forhånd godt for resultatet. Hans indfødte og dybdeborende skildringer af drenge og deres opvækst – fra tv-produktionerne *Verden er så stor så stor* og *Busters verden* til *Zappa* og *Tro, håb og kærlighed* – lagde klart op til, at det netop var ham, der skulle kunne gøre Pelle til den filmens verdensstjerne, han længe har fortjent at blive. Og lad det være sagt

af Palle Schantz Lauridsen

med det samme: *Pelle Erobreren* er en stor film. Ikke nok med at den varer 2 timer og 40 minutter og dermed er den første danske helaftefilm. Den er også kraftfuld. Den suger megen næring fra romanforlæggets elementære råstyrke, men den føjer til, trækker fra og betoner på sin helt egen facon. Man ville ganske enkelt være et skarn, hvis man påstod, bogen var bedre.

I et stort episk åndedrag, der også har tid og lyst til at indoptage de uendeligt små hændelser, skildrer August på frigørende

umanieret vis Pelle og verden omkring ham. Han gør det i ånden fra dengang, der var fortællinger til; fortællinger, der søgte at gribe det typiske og det individuelle på én gang.

August har lavet en fin film i den store tradition af brede episke fortællinger. Den dyrker den realistiske detalje, folkelivet, den geografiske lokalitet og den fremragende skuespiller-præstation: Pelle Hvenegaard er et kup som Pelle; Max von Sydow er genial som Lasse. Man forstår, at Bille August fra første færd har haft netop ham i tankerne; Björn Granath forlener den oprørske-visionære Erik med en fanden-i-voldskhed og en underspillet gnist af farlig charme: giv dog

den mand en 20-30 Oscars, Césars, Stellas, Bodil'er og Robert'er for bedste mandlige birolle!

Mennesket selv

"Pelle Erobreren" skulle være en Bog om Proletaren – altsaa om Mennesket selv – der nøgen, kun udstyret med Sundhed og Appetit melder sig i Livets Sold; om Arbejderens brede Gang over Jorden paa hans endeløse, halv ubevidste Vandring mod Lyset!"

Disse ord fik *Pelle Erobreren* med på vejen, da Martin Andersen Nexø i 1906 udsendte første bind af det fire-bindsværk, der inden længe skulle gå sin sejrsgang verden over. "Arbejderklassens epos" vandt – ofte som føljeton i den socialdemokratiske presse – stor udbredelse i 1910'ernes Europa. Ja, selveste Lenin skal – efter at have læst tredje bind som føljeton i det franske kommunistpartis l'Humanité – have anbefalet, at bogen blev oversat til russisk.

Pelle Erobreren favner i Nexøs version meget bredt: fra Pelles barndom under forhold, der ikke lader *feudalismens* livegenskab meget efter, over hans læreår under *småborgerlige* produktionsforhold i lillebyen til *kapitalismens* klassekampe i hovedstadens industri. I sidste bind skildres *socialismens* lyksaligheder i kooperativerne. Produktionsmådernes historie altså. Men sandelig også Pelles.

Nu havde Nexø, som det fremgår af citatet, en noget modsætningsfyldt opfattelse af proletaren. Den har fulgt bogen siden dens første fremkomst. Proletaren er jo i streng forstand den undertrykte og udbyttede arbejdskraft under kapitalismens historiske betingelser. Proletaren hører en bestemt epoke til. "Mennesket selv", som Nexø kaldte proletaren, derimod må antages at eksistere udenom historien – nårsomhelst, hvor-somhelst. Nogle har da set det som en svagheit, som et borgerligt træk hos Nexø, at han

forsøgte at beskrive det historiske og det a-historiske på een gang. Måske det er denne dobbelthed, der har fået kritikere til at opfatte bogen som "en gang revisionistisk socialdemokratisme"? Måske det er den, der har fået SiD til at støtte filmprojektet økonomisk? Omvendt har andre set en styrke i nøjagtigt samme forhold: for så bliver det historiske blot en klangbund for det mere interessante: det almene.

Bille August sværger til den sidste tolkning. Pelle "er fyldt med en evig længsel efter livet, fremtiden, håbet og lyset. I den forstand er historien om Pelle universel og eviggyldig", siger han til pressematerialet. Det kan man som nævnt være uenig i, men det er i hvert fald filmens perspektiv.

Sundhed og appetit

Under alle omstændigheder: Pelle er sandt for dyden en livskraftig knægt. I filmen, der dækker det første af romanens fire bind, følger vi ham, fra han ankommer til Bornholm og får hyre på Stengården sammen med sin far, Lasse, til han nogle år senere på egen hånd drager ud i verden. Pelle tror til en start naivt på Lasses historier om det forjættede land, de er på vej til. Hans barnlige binding til Lasse fremstilles meget konkret: de to er bundet sammen med et tov. Men barnetroen og den blinde tiltro til faderen bliver efterhånden pillet godt og grundigt ud af ham. Man får ikke flæskesteg med rosiner på Bornholm: man får sild, sild og atter sild. Børn er ikke fritaget fra at arbejde: de skal knokle fra tidlig morgen til sen aften. Far Lasse er ikke den fandens karl, han giver sig ud for at være: han er kuet og angst, lader aldrig handling følge de storpralende ord om oprejsning, han gentagne gange trøster Pelle og sig selv med. Pelle derimod lærer som en anden *Johnny Larsen* at stå imod, at stå på egne ben. Snart er han den dominerende i fader-søn-forholdet, ligesom han efterhånden bliver det i samspillet med de jævnaldrende i skolen. Han står inde for sine handlinger, tager de prygl de giver; men han indordner sig ikke. Da proprietæren mod filmens slutning vil gøre ham til landvæsenselev, siger han nej. Han vil ikke være en brik i et sygt magt-hierarki. Ikke engang selvom Lasse glædestrålende forestiller sig Pelle som den, der *giver* ordrer.

Det kræver ikke så lidt "Sundhed og Appetit" at bare overleve i den syge verden, Pelle bliver sat i. At have kræfter til at holde ho-

vedet højt kræver en overmenneskelig kraftindsats, som kun få af filmens personer kan præstere. Men hvad er det for en syg verden?

Køn og klasse

Først og fremmest er det en verden af modsætninger: proprietærens og deres øvrighed på den ene side, landarbejdere og andre fattigrøve på den anden. Og midt imellem forvalteren og landvæsensevenen. Var der nogen, der sagde klassedeling, klassekamp?

Det er de herskende, der er de udfarende klassekæmpere: det giver sig udtryk i korporlig undertrykkelse og fornedrelse. De fleste arbejdsfolk affinder sig det meste af tiden, men af og til slår det ulmende oprør ud i lys lue: kraftkarlen Erik – den retfærdighedssøgende musiker og drømmer – sætter sig til modværge. Uden held. I sit opgør med forvalteren (Erik Paaske) slipper han ukontrollerbare kræfter løs. Han går over strengen og bliver slået til idiot. For hvad hjælper det at ville slå en forvalter ihjel med en le? Så længe proprietærens stadig sidder på flæsket, kan de jo bare forhyre en ny forvalter!

Undertrykkelsen, udnyttelsen er også af seksuel og ideologisk art. Pelle ydmyges seksuelt. Landvæsensevenen (Morten Jørgensen) lokker ham ind i en mørk lade. Her hiver nogle anonyme folk fra gården bukserne ned om hælene på Pelle og sender ham således humpende ud på gårdspladsen – udleveret til almindelig latter. Proprietær Kongstrup (Axel Strøbye – det er ikke ligefrem diskretion, der bærer dén navne-symbolik) horer rundt: ingen børn i ægteskabet, men til gengæld ét udenfor (i romanen er der mange flere) – og ét på vej. Et ungt par – Nils og Anna (Lars Simonsen og Kristina Törnqvist) – må ikke få hinanden: hun er ikke fin nok til ham (synes hans missionske far (Buster Larsen)) og selve det at have et før-ægteskabeligt, seksuelt forhold duer selvfølgelig ikke. Så det barn, Anna føder i gedulghed, må druknes. Det fører til, at Anna arresteres og til, at Nils drukner efter ene mand at have

kastet sig ud i en dumdristig redningsaktion.

Kærligheden mellem kønnene har trange kår i det lille samfund. Den grunder sig på vold, på magt, på angst. Da fru Kongstrup (Astrid Villaume) opdager, at manden har løgnagtiggjort den kropslige sandhed bag hendes nieces (Sofie Gråbøl) kaldenavn (*Jomfru Sine*), tager hun affære. Det er ikke rart at sidde og se Axel Strøbye ligge og skribe med hænderne i skridtet udenpå en blodig natskjorte! Dét lille kunststykke forvandler den ellers handlekraftige proprietær til en lad småkagespiser.

Driftens veje og vildveje

Parallellen mellem Kongstrup og Erik er tydelig. De forstår ikke at rette deres drift mod de rigtige objekter. Og det er vel egentlig det, filmen handler om – også for Pelles vedkommende. Han skal lære at balancere mellem driftens umiddelbare, men skæbnesvangre tilfredsstillelse på den ene side og dens sublimering i retning mod fjernere og dog mere realistiske mål.

Denne balancegangs-teori går igen i filmens centrale symbol: havet. Det er farligt, men dragende; det fører ud mod friheden, men er farligt at færdes på, hvis ikke man færder med lempe. Pelle overlever sine holmgange med havet, men Nils undervurderer dets styrke og drukner. Selv på Stengården er havet – eller rettere: dets mere landfaste repræsentant, vippebrønden – farlig. Brønden skal behandles forsigtigt – ellers slår den fra sig. Den lære overtrædes i to centrale scener. Første gang Anna og Nils ser hinanden dybt i de blå, blå øjne sker det netop ved brønden. Anna glemmer at gøre vippestangen fast, og straks løber brønden løbsk (kan en brønd det?) i en symbolsk forudgriben af, hvad der videre skal ske de to. Dog: denne gang går det godt, for Erik tøjler brøndens kraft. Men det er også ham, der siden skal komme til at mærke, hvad der sker, når man glemmer at tage den vandige mistelten i ed. Som ved et tilfælde – men det er selvfølgelig

en nødvendighed i filmens logik – river en løbsk hest vippestangen løs, netop som Erik skal til at hugge forvalteren til plukfisk med sin le. Efter det slag vippestangens modvægt giver Erik i baghovedet forvandles han til en følgagtig hund.

Glædelig jul

Anker Gemzøe skrev engang om bogens første bind, at det "formentlig rummer en af verdenslitteraturens mest righoldige samlinger af kastrationer". Jeg skal ikke kunne afgøre om Bille Augusts version kan bejle til en tilsvarende position indenfor verdensfilmens domæne, men også hans historie om Pelle er fyldt med kropslige ydmygelser – for nu at sige "kastration" på en pæn måde.

Der er imidlertid ingen grund til at hive kastrations-kniven frem fra anmelder-arsenalet. Den dansk-svenske samproduktion er lykkedes. Jeg har en indvending mod en enkelt birolle (ingen nævnt, ingen glemt), men ellers skal Augusts personinstruktion have al mulig ros. Jørgen Persson, der allerede i f.eks. *Elvira Madigan* og *Den enfoldige morder* har demonstreret sine evner som fotograf, fejler heller ikke denne gang. Han fanger sikkert de forskellige vejr og stemninger – indendørs og udendørs. Han er med til at gøre Nexø's bornholmske epos til en upåklagelig film, hvor alt går som det skal. Selv køerne.

Så man kan godt se frem til at få flæsketeg med rosiner, når filmen har premiere 2. juledag.

Pelle Erobreren

(Danmark/Sverige 1987). Instr. & Manus: Bille August, efter Martin Andersen Nexø's roman. Foto: Jørgen Persson. Klip: Janus Billeskov Jansen. Musik: Steffan Nilsson. P-design: Anna Asp. Prod.: Lars Kolvig – Svensk Filmindustri/SFI & Per Holst Filmproduktion/FI samt SiD. Medv.: Pelle Hvenegaard (Pelle), Max von Sydow (Lasse), Erik Paaske (Forvalteren), Bjørn Granath (Erik), Axel Strøbye (Kongstrup), Buster Larsen (Ole Køller), Lars Simonsen (Nils Køller), Kristina Törnqvist (Liden Anna). Udl.: Kærne Film. 160 min. Prem.: 26.12.1987.